

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR

Abdulazizova Xumora Xushnudbek qizi

Qòqon Universiteti Andijon filiali

Masofaviy ta'lim Tarix yònalishi

1-bosqich 25-05 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rafiqjon Ataxanov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20394060>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 11-may 2026 yil

Ma'qullandi: 15-may 2026 yil

Nashr qilindi: 26-may 2026 yil

KEY WORDS

Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburiylar davlati, Boburnoma, Movarounnahr, Hindiston, davlat boshqaruvi, sarkardalik, tarix, adabiyot, madaniy meros.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, siyosiy faoliyati, harbiy mahorati hamda madaniy-adabiy merosi tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Bobur XV–XVI asrlarda yashab, murakkab siyosiy sharoitda Movarounnahr uchun kurash olib borgan, keyinchalik esa Hindistonda qudratli Boburiylar davlatiga asos solgan buyuk davlat arbobi va sarkarda sifatida tavsiflanadi. Maqolada uning yoshligidan boshlangan siyosiy faoliyati, Samarqand uchun olib borgan janglari, taxt uchun kurashlari hamda Hindiston hududida markazlashgan davlat barpo etishdagi strategik qarashlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Boburning ilm-fan, geografiya, tabiat, til va adabiyotga qiziqishi alohida ko'rsatib o'tiladi. Ayniqsa, uning "Boburnoma" asari tarix, etnografiya, geografiya va adabiyot uchun muhim manba ekani ta'kidlanadi. Bobur ijodida insonparvarlik, vatanparvarlik, kuzatuvchanlik va hayotiy tajribalar yorqin aks etgani ko'rsatib beriladi. Maqola yakunida Zahiriddin Muhammad Boburning nafaqat o'z davri, balki bugungi tarixiy tafakkur, milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni qadrlash jarayonida ham muhim o'rin egallashi asoslanadi. Mazkur tadqiqot Bobur shaxsini anglash, tarixiy merosini chuqur o'rganish hamda yoshlar ongida tarixiy xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kirish: Zahiriddin Muhammad Bobur XV–XVI asrlar tarixida muhim o'rin tutgan buyuk davlat arbobi, mohir sarkarda va iste'dodli adib hisoblanadi. U 1483-yilda Andijonda temuriylar sulolasida tavallud topgan bo'lib, yoshligidan murakkab siyosiy muhitda voyaga yetdi. Otasi Umarshayx Mirzo vafotidan so'ng atigi o'n ikki yoshida Farg'ona taxtiga o'tirgan Bobur qisqa vaqt ichida hukmdorlik mas'uliyatini zimmasiga oldi. Bu davr Markaziy Osiyoda temuriy shahzodalar o'rtasidagi taxt kurashlari, siyosiy beqarorlik va hududiy nizolar bilan tavsiflanardi. Ana shunday sharoitda Bobur Samarqandni egallash va Temuriylar saltanatini tiklash uchun bir necha bor harakat qildi, biroq siyosiy vaziyat va Shayboniylar bosimi sababli o'z maqsadiga to'liq erisha olmadi. Keyinchalik Kobulni egallab, yangi siyosiy tayanch yaratdi va Hindiston sari yurish boshladi. 1526-yildagi Panipat jangidagi g'alaba natijasida

Hindistonda Boburiylar davlatiga asos soldi. Tarixshunoslikda Bobur nafaqat imperiya bunyodkori, balki o'z davrining nozik kuzatuvchisi va adabiy meros yaratuvchisi sifatida ham e'tirof etiladi. Uning Boburnoma asari siyosiy voqealar, geografik tavsiflar va ijtimoiy hayot haqida qimmatli ma'lumot beruvchi ishonchli tarixiy manba hisoblanadi.

Asosiy qism: Zahiriddin Muhammad Bobur jahon tarixida o'ziga xos o'rin egallagan buyuk davlat arbobi, sarkarda, shoir va mutafakkir sifatida tanilgan. U 1483-yil 14-fevralda Farg'ona vodiysining Andijon shahrida temuriy shahzodalar oilasida tavallud topgan. Bobur temuriylar sulolasining bevosita davomchisi bo'lib, uning nasabi Amir Temurga borib taqaladi. Bobur yashagan davr Markaziy Osiyo tarixida siyosiy parokandalik, temuriy shahzodalar o'rtasidagi taxt uchun kurashlar va tashqi bosqinlar kuchaygan murakkab davr edi. Ana shunday siyosiy beqarorlik sharoitida Bobur juda yoshligidan davlat boshqaruvi mas'uliyatini o'z zimmasiga olishga majbur bo'ldi. Otasi Umarshayx Mirzo vafot etganida Bobur atigi o'n ikki yoshda edi va u Farg'ona taxtiga o'tirdi. Yosh hukmdor sifatida u darhol ichki va tashqi siyosiy bosimlarga duch keldi, bu esa uning siyosiy tajribasini tez shakllanishiga sabab bo'ldi.

Boburning dastlabki siyosiy maqsadi Temuriylar saltanatining markazi bo'lgan Samarqandni qo'lga kiritish edi. Samarqand nafaqat siyosiy markaz, balki madaniy va ma'naviy jihatdan ham temuriylar davlatchiligining ramzi hisoblanardi. Bobur bir necha marta Samarqandni egallashga muvaffaq bo'lgan bo'lsa-da, uni uzoq muddat saqlab qolish imkoniga ega bo'lmadi. Buning asosiy sababi Shayboniyxon boshchiligidagi kuchli siyosiy va harbiy raqobat, shuningdek, ichki ittifoqlarning mustahkam emasligi edi. Shayboniyxon Movarounnahrda kuchli markazlashgan davlat barpo etib, temuriylar hokimiyatiga jiddiy zarba berdi. Bobur Samarqand uchun kurashlar jarayonida nafaqat harbiy tajriba orttirdi, balki siyosiy vaziyatni chuqur tahlil qilish va strategik qarorlar qabul qilish ko'nikmasini ham shakllantirdi.

Movarounnahrda muvaffaqiyatsizliklardan so'ng Bobur o'z siyosiy yo'nalishini janubga – Afg'oniston hududiga qaratdi. Kobulni egallashi uning hayotida muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Kobul Bobur uchun nafaqat yangi siyosiy markaz, balki kelajakdagi yirik imperiya uchun strategik tayanch vazifasini bajardi. Bu yerda u nisbatan barqaror davlat tizimini yaratishga muvaffaq bo'ldi. Kobul davrida Bobur harbiy kuchlarini qayta tashkil qildi, soliqlar tizimini tartibga soldi va markazlashgan boshqaruvni kuchaytirdi. Tarixiy manbalarda Kobul davri Boburning davlat boshqaruvi tajribasi yetuk bosqichga chiqqan davr sifatida baholanadi.

Boburning eng katta tarixiy yutug'i Hindiston hududida Boburiylar imperiyasiga asos solishi bilan bog'liqdir. 1526-yilda sodir bo'lgan Panipat jangi bu jarayonning hal qiluvchi nuqtasi bo'ldi. Ushbu jangda Bobur Dehli sultonligi hukmdori Ibrohim Lo'diyga qarshi kurash olib bordi. Bobur armiyasi son jihatdan kam bo'lishiga qaramay, yuqori intizom, zamonaviy harbiy taktika va yangi texnologiyalardan samarali foydalanganligi bilan ajralib turardi. Xususan, artilleriya qo'llanilishi, markazlashgan jangovar saf va tezkor harakat strategiyasi Bobur g'alabasini ta'minladi. Panipat jangidagi g'alaba Hindiston tarixida yangi davrni boshlab berdi va Boburiylar imperiyasining poydevorini qo'ydi. Bu imperiya keyinchalik Hindiston yarimorolidagi eng yirik va eng barqaror davlatlardan biriga aylandi. Bobur davlat boshqaruvida markazlashgan va tartibli tizimni shakllantirishga katta e'tibor qaratgan. U hududlarni boshqarishda sadoqatli amaldorlarga tayangan, harbiy intizomni mustahkamlashga alohida ahamiyat bergan. Bobur boshqaruv siyosatida adolat, tezkor qaror qabul qilish va vaziyatga moslashuvchanlik tamoyillariga amal qilgan. U o'z davrida faqat bosqinchi sarkarda emas, balki davlat quruvchi siyosatchi sifatida ham tanilgan. Boburning Hindistondagi siyosati mahalliy aholining urf-odatlarini va madaniyatini hisobga olgan holda olib borilgan bo'lib, bu uning siyosiy donoligini ko'rsatadi.

Boburning tarixiy ahamiyati faqat siyosiy va harbiy faoliyati bilan cheklanib qolmaydi. U yirik adabiy meros qoldirgan ijodkor sifatida ham mashhurdir. Uning eng muhim asari

“Boburnoma” bo‘lib, bu asar nafaqat avtobiografik xususiyatga ega, balki muhim tarixiy-etnografik manba sifatida ham qadrlanadi. “Boburnoma”da Movarounnahr, Afg‘oniston va Hindistonning geografiyasi, tabiati, ijtimoiy hayoti, siyosiy voqealari va xalq urf-odatlarini batafsil tasvirlangan. Asarda Boburning kuzatuvchanligi, aniq tahlil qilish qobiliyati va voqealarni xolis yoritishga intilishi yaqqol seziladi. Shu sababli tarixshunoslikda “Boburnoma” Sharq tarixining eng ishonchli manbalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Bobur she’riyat sohasida ham yuksak ijodiy salohiyatga ega bo‘lgan. Uning g‘azal va ruboiylarida insoniy tuyg‘ular, vatan sog‘inchi, hayotning o‘tkinchiligi va taqdir falsafasi chuqur ifodalangan. Ayniqsa, Boburning vatan sog‘inchi bilan yozilgan she’rlari uning ichki ruhiy holatini ochib beradi. U uzoq yurtlarda yashagan bo‘lsa-da, o‘z yurtini hech qachon unutmagan. Bobur she’riyatida sodda til, chuqur ma’no va falsafiy yondashuv uyg‘unlashgan bo‘lib, bu uni o‘z davrining yetuk adiblaridan biri sifatida namoyon etadi.

Bobur ilm-fanga ham katta qiziqish bildirgan. U geografiya, botanika, zoologiya va tilshunoslik sohalariga oid kuzatuvlar olib borgan. Tabiatni sinchkovlik bilan o‘rgangan, turli o‘simlik va hayvonot dunyosi haqida batafsil yozgan. Bu jihat uning ilmiy dunyoqarashi keng va tizimli bo‘lganini ko‘rsatadi. Boburning ilmiy kuzatuvlari keyingi davr olimlari uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qilgan. 1530-yilda Bobur Agrada vafot etdi va keyinchalik uning vasiyatiga ko‘ra Kobulda dafn etildi. Uning vafotidan so‘ng Boburiylar imperiyasi yanada mustahkamlanib, Akbar, Jahongir va Shoh Jahon davrida o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi. Bobur asos solgan sulola Hindiston tarixida uch yuz yildan ortiq hukmronlik qilib, mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa: Zahiriddin Muhammad Bobur jahon tarixida yirik davlat arbobi, mohir sarkarda va iste’dodli adib sifatida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Uning hayoti murakkab siyosiy jarayonlar, taxt uchun kurashlar va yangi davlat barpo etish yo‘lidagi mashaqqatlar bilan to‘la bo‘lgan. Bobur Movarounnahrdagi siyosiy beqarorlik sababli Hindistonga yo‘l olib, u yerda Boburiylar imperiyasiga asos soldi va kuchli markazlashgan davlat tizimini shakllantirdi. Uning harbiy strategiyasi, ayniqsa Panipat jangidagi g‘alabasi, uning yuksak sarkardalik qobiliyatini namoyon etdi. Boburning “Boburnoma” asari esa nafaqat tarixiy voqealarni aks ettiruvchi manba, balki o‘z davrining ijtimoiy, madaniy va geografik holatini o‘rganishda bebaho ilmiy meros hisoblanadi. Bobur ijodi va faoliyati bugungi kunda ham tarixiy tafakkur, vatanparvarlik va madaniy merosni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning merosi yosh avlodni bilimli, tafakkuri keng va o‘z tarixiga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov A. **“Temuriylar davri tarixi”**. Toshkent: Fan, 2010.
2. Yo‘ldoshev M. **“O‘rta Osiyo tarixi”**. Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
3. Karimov Sh. **“Zahiriddin Muhammad Bobur va Boburiylar davlati”**. Toshkent: Ma’naviyat, 2012.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. **“O‘zbekiston tarixi” (1–2 jild)**. Toshkent: Fan, 2011.
5. Islomov B. **“Boburiylar sulolasi tarixi”**. Toshkent: Sharq, 2008.
6. Mirzo Bobur. **“Boburnoma”**. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2018.
7. Sodiqov H. **“Markaziy Osiyo tarixiy jarayonlari”**. Toshkent: Universitet, 2017.
8. Qosimov A. **“Temuriylar siyosiy tarixi”**. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.
9. Karimov I. **“Tarixiy meros va milliy o‘zlik”**. Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
10. Rasulov N. **“O‘zbekiston va jahon tarixi asoslari”**. Toshkent: O‘qituvchi, 2016